

Vázlat a magyarországi közkönyvtárak egy évtizedes fejlődéséről és a továbblépés irányáról

Tények 1994-ből, a demokratikus változások ötödik évéből

- Széthullott a könyvtári hálózat, nem működtek a központi szolgáltatások.
- A jogalkotó nem tartotta napirenden a könyvtári törvény megalkotását.
- Nem volt betartható jogi kerete a könyvtári rendszer működésének.
- Nem volt központi könyvtári finanszírozási forrás.
- A Könyvtártudományi és Módszertani Központ elveszítette központi koordináló, szolgáltató szakmai szerepét.
- Az ICT még csak egy-egy könyvtárban volt jelen, nem a rendszerben.
- A képzés, a továbbképzés és a gyakorlat között ellentmondás feszült.

Tények a demokratikus változások tizenötödik évéből, az Európai Unióhoz való csatlakozás után

- Az 1997. évi CXL. törvény hatásaként megváltozott a települési és a megyei könyvtárak finanszírozása.
- Központi könyvtári finanszírozási alapok jöttek létre.
- Éves minisztériumi támogatások vannak az állománygyarapításra és a dokumentumszolgáltatásra.
- A nyilvános könyvtári feltételeket törvény határozza meg.
- A kialakított Országos Dokumentumellátási Rendszer éves támogatást kap a működésére.
- A Magyar Országos Közös Katalógus működtetése és fejlesztése.

- Az ICT hálózatkötő szerepe következtében másfajta könyvtári együttműködés alakult ki.
- A Könyvtári Intézet a szakma koordinációs szolgáltató intézménye.
- A képzés és a továbbképzés a támogatott továbbképzés és az akkreditációs bizottság működtetésével átalakul.
- Minőségmenedzsment kialakítása bizonyos könyvtárakban.

Ami megvalósult az első stratégiai ciklus eredményeként

Az 1997. évi CXL. tv. eredményeként a rendszerváltás után *széthullott könyvtári rendszert újrászerveztünk*, így a könyvtári szolgáltatások színvonala az 1997 előtti állapothoz képest jelentősen emelkedett.

Új jogi szabályozást alakítottunk ki, új alapokra helyeztük a kötelezpéldány-szolgáltatást. A törvényt követően a jogszabályi felhatalmazás alapján időarányosan elkészültek a követő jogszabályok, új fejlesztési keretet jelölve ki a könyvtárügynek.

Létrehoztuk és működtetjük az *Országos Dokumentumellátási Rendszert (ODR)*, annak az 56 könyvtárnak a szolgáltatási rendszerét, amely az ország többi könyvtára számára hatékonyan látja el a könyvtárközi kölcsönzést.

Kialakítottuk az önkormányzati könyvtárak *érdekeltésnövelő támogatását*, és ezzel elértük, hogy rásegítő támogatással emeltük az önkormányzati fenntartás összegét.

Az információs infrastruktúra fejlesztése eredményeként minden megyei, egyetemi, országos szakkönyvtárban (ODR-könyvtárak) és a városi könyvtárakban is van internet-hozzáférés, és jelentős mértékben megkezdődött a dokumentumok digitalizálása is. A telematikai fejlesztéssel a *Magyar Országos Közös Katalógus* adatbázisa lehetővé tette, hogy a nagy könyvtárak egymással kompatibilis rendszereiben a dokumentumokat csak egyszer kelljen feldolgozni.

A törvény rendelkezéseinek megfelelően meghatároztuk azokat a feltételeket, amelyek alapján egy-egy könyvtár megkaphatja a *nyilvános könyvtári státust* (a könyvtárak addigi

irreálisan magas száma így természetesen csökken, arányaiban megegyezve ezzel az európai országok adataival), és ezzel annak a lehetőségét, hogy pályázhat központi támogatásokra.

Újraindítottuk a *könyvtári szakfelügyeletet*, megteremtve ezzel a könyvtári terület folyamatos értékelésének lehetőségét.

A nagy könyvtárakban *széles körű, használorientált szolgáltatásokat* alakítottak ki a könyvtárosok.

Az *akkreditált tanfolyamok* következtében az elkötelezett, szakmájukat szerető könyvtárosok számára mind mennyiségben, mind minőségben jelentősen megváltozott a továbbképzési lehetőségek száma.

A fejlődést mutatja az elmúlt évek néhány országos könyvtári alapadatának összehasonlítása is:

1994. év	2003. év
A nyilvános könyvtárak száma (db)	
4843	3615
Összes állománya (db)	
87 420 500	114 511 000
Az állománygyarapításra fordított összeg (Ft)	
1 200 000 000	7 200 000 000
Beíratkozott olvasó (fő)	
1 875 000	2 212 000
A látogatások száma (alkalom)	
21 006 000	31 714 000

A könyvtárközi szolgáltatások száma az ODR megkezdése óta 247%-kal nőtt.

A vizsgált kilenc év alatt a könyvtárak számának csökkenése ellenére – az ismert okok miatt 1228-cal csökkent a szám – a kevesebb könyvtárban *mind az állomány nagysága és a gyarapításra fordított összeg, mind a könyvtárba járók és a könyvtárhasználatok száma jelentősen nőtt.*

Ugyanakkor az országos adatok növekedése csak a városi könyvtári szintig érvényes, azaz a megnőtt adatokat a nagy könyvtárak fejlesztése adja, a kistelepüléseken ezek az adatok nem hogy növekedést nem mutatnak, hanem a legjobb esetben stagnálást, inkább csökkenést jeleznek.

Ami nem valósult meg

- Évtizedek óta megoldatlan a kistelepülésen élők könyvtári ellátása.
- A könyvtárak fenntartói finanszírozása – elsődlegesen az önkormányzatok esetében – sok esetben elégtelen.

- A költségvetési törvénnyel 2000-ben megszüntették az 1997. évi CXL. törvényben rögzített finanszírozási automatizmust, megakadályozva ezzel, hogy a terület az elképzelt léptékkal és módon fejlődjen.

- A kormányzat sok esetben párhuzamos fejlesztéseket finanszíroz mind a hálózat, mind a tartalomszolgáltatás terén, ahelyett, hogy a létező könyvtári rendszert megfelelőképpen fejlesztené.

- A szolgáltatások színvonala igen eltérő, a minőségfejlesztés és -biztosítás eszközei még nem általánosak a könyvtárainkban.

- A hátrányos helyzetű könyvtárhasználók a könyvtárak jelentős részében nem tudják igénybe venni a szolgáltatásokat.

- Évtizedek óta egyre kevesebben olvasnak, az iskolai könyvtárak helyzete rossz.

- Jogilag nem rendezett az egyetemi könyvtárak helyzete.

- Igen lassan sikerül megváltoztatni a társadalomban élő múlt századi könyvtárképet.

- Sok könyvtárosnak nem megfelelő az érdekvérvényesítése.

- A könyvtárosképzés sokfélesége és egyenetlen színvonala következtében a frissen végzettek szakmai tudása változó.

A gondok megoldására készült el a könyvtárügy jelenlegi stratégiája. Ez a stratégia – szakmai konszenzus alapján – kijelölte azokat a prioritásokat, amelyek megoldatlansága az egész könyvtári rendszer megfelelő működését akadályozza.

Új könyvtári stratégiai célok a kiemelt gondok megoldására 2003–2007

1. A kistelepülések könyvtári ellátásának fejlesztése (esélyteremtés)

2. Az európai uniós csatlakozás következményeként a könyvtári szolgáltatások fejlesztése a könyvtárhasználók minél jobb ellátása érdekében, minőségfejlesztés, minőségbiztosítás, a hátrányos helyzetűek könyvtári ellátásának fejlesztése, a társadalomban élő könyvtárkép javítása

3. A hozzáférés növelése az ICT és az ODR fejlesztésén keresztül

4. A könyvtáros életpálya javítása (kiemelt terület a képzés, oktatás, szakmai etika)

A célok megvalósítására létrehozott munkacsoportok sokat és eredményesen dolgoztak, ezt jelzi a feladatok teljesítésének jelenlegi állapota.

1. A kistelepülések könyvtári ellátásának fejlesztési koncepciója és az annak alapján kialakított miniszteri előterjesztés elkészült. A fejlesztés megoldásának a megrendelhető szolgáltatások bevezetését és a mozgókönyvtári ellátás kialakítását látjuk.

Ehhez szükséges egy olyan rendszer, a Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer (KSZR) kialakítása, amelynek a szolgáltató könyvtárak – megyei és nagyobb városi könyvtárak – és a szolgáltatókat igénybe vevő önkormányzatok a tagjai. Mind a szolgáltatóknak, mind a szolgáltatást igénybe vevőknek központi állami (minisztériumi) támogatásban kell részesülniük, hogy az új szolgáltatási rendszer kialakulhasson és működjön. Az állami támogatás (a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma [NKÖM], a Belügyminisztérium [BM] és az Informatikai és Hírközlési Minisztérium [IHM] forrásai) mellett a települési önkormányzatnak és a megyei könyvtárnak is biztosítania kell bizonyos saját forrást, nem elsősorban a szolgáltatás kialakításához, hanem annak fenntartásához. A központi támogatást az NKÖM tervezett 2005. évi költségvetése, illetve a BM tervezett többcélú kistérségi pályázati kiírása már tartalmazza.

2. A hátrányos helyzetű könyvtárhasználók ellátásának koncepciója is elkészült. Az NKÖM 2004. évi költségvetése már tartalmazta azt az összeget, amelyet támogatásként erre a célra lehetett megpályázni. A 2005. év tervezett költségvetésében is szerepel finanszírozási forrás erre a célra. Első lépésként a vak és gyengénlátó, illetve a mozgáskorlátozott használók ellátásának javítása a cél.

A „Könyvtári minőségfejlesztési program 21” című projekt keretében a pályázatban részt vevő ODR-könyvtárak elvégezték az MSZ ISO 11620 számú szabványra alapozott, a Könyvtári Intézet által működtetett munkacsoportban kidolgozott és ajánlott teljesítménymutatókat, és a használói igényfelmérést. Az irányelvek kialakításához a könyvtárak által elvégzendő benchmarking vezet.

Megszületett a könyvtárak marketingmunkájának javítására szolgáló stratégiai vitaanyag is. Mindemellert feltétlenül megemlítenő az NKÖM, az NKA, az MTV és a Könyvtárellátó Kht. közös projektje, az ún. Nagy Könyv projekt. Az eddigi tapasztalatok alapján ez az olvasást támogató kampány, amit Nagy-Britanniában és Németországban már sikerrel alkalmaztak, a könyvtári marketing kiemelkedő eszköze lehet.

3. Az ODR-könyvtárak éves támogatása a munkacsoport javaslatára és a kulturális örökség miniszterének döntése alapján az idén is megtörtént az NKÖM fejezetéből, elsődlegesen a könyvtárak igényei alapján – dokumentumvásárlásra. Az IHM és az NKÖM közötti keret-megállapodás eredményeként a megyei könyvtárak, az országos szakkönyvtárak és néhány egyetemi könyvtár esetében lehetővé vált korszerű integrált könyvtári szoftvervásárlás, szoftverbővítés vagy -csere. A pályázat célja az volt, hogy a könyvtárak csatlakozhassanak a MOKKÁ-hoz, korszerűsítve, gyorsítva és hatékonyabbá téve ezzel a szolgáltatásukat.

4. Az itt megfogalmazott célok teljesítését több elvégzett feladat segíti. Elkészült a könyvtárosok etikai kódexe. Az európai mintát követő, a törvényből kiinduló dokumentum minden szempontból elősegíti a használócentrikus, szolgáltató könyvtár kialakítását, illetve továbbfejlesztését, esetenként „csupán” megtartását. Az elkötelezett könyvtárosok munkájuk során mindig is ezeket a mintákat tekintették mértékadónak, a kódex most rögzítette is ezeket.

Nagy siker a képzés terén, hogy a jogalkotó elfogadta: az informatikus-könyvtáros szak alapszak legyen, és a társadalomtudományi képzési terület társadalomismeret képzési ágába sorolták be.

A továbblépés iránya

Nagyobb figyelmet kell fordítani

- az olvasás szerepének növelésére;
- a gyerekek könyvtári ellátására; az iskolai és felsőoktatási könyvtárak jogi helyzetének javítására;
- a nem nyilvános könyvtárak szolgáltatásainak és állományának bevonására a könyvtári rendszerbe (akadémiai kutatóintézetek, nem nyilvános egyházi könyvtárak);
- az elektronikus dokumentumok szerepére, koordinálására, a bejelentési kötelezettségre és a számbavétel megoldására;
- a helyhez és időhöz nem köthető szolgáltatások növelésére.

Mindezek feltétele, hogy – a nemzeti stratégiának megfelelően – a könyvtárügy a mindenkori kormányzat ügye legyen. A könyvtáraktól, a könyvtári ellátás rendszerétől joggal várja el az állampolgár, hogy mindazt nyújtsa számára, amit a jövőképeben és a küldetésében megfogalmaz, ehhez a feltételeket azonban az államnak kell biztosítania.

Skaliczki Judit